

дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – 19 с. 15. Постанова Кабінету Міністрів України №760 від 11.08.2010 р. "Деякі питання державного регулювання ринку комунальних послуг" // Офіційний Вісник України. – 2010. – №65. – 06.09.2010. – Ст. 2274. 16. Рішення Конституційного Суду України №14-рп/2008 від 08.07.2008 р. // Офіційний Вісник України. – 2008. – 25.07.2008. – Ст.1743. 17. Рішення Конституційного Суду України №20-рп/2010 від 30.09.2010 р. // Офіційний Вісник України. – 2010. – №72/1. –

01.10.2010. – Ст. 2597. 18. Сердюченко О.В. Адміністративно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 20 с. 19. Указ Президента України №1784/2005 від 19.12.2005 р. "Про внесення змін до Схеми організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади" // Офіційний Вісник України. – 2005. – 04.01.2006. – Ст. 3182.

Надійшла до редколегії 23.09.10

УДК 347.764 (477)

Н. Пацурія, канд. юрид. наук, доц.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ

У статті досліджуються проблеми правової регламентації відносин із обов'язкового страхування.

Ключові слова: страхування, форми страхування, види страхування, обов'язкове страхування.

В статтє исследуются проблемы правовой регламентации отношений по обязательному страхованию.

Ключевые слова: страхование, формы страхования, виды страхования, обязательное страхование.

In the article the problems of legal regulation of relations are probed on obligatory insurance.

Key words: insurance, forms of insurance, types of insurance, obligatory insurance.

Сучасний стан розвитку економіки держави і її соціальної сфери, особливо в умовах світової фінансової кризи ставлять перед страховою галуззю глобальні цілі і завдання. В таких умовах страхування покликане в повній мірі забезпечити захист майнових інтересів страховальників та третіх осіб, які можуть з'являтися у страхових правовідносинах, і як наслідок, виступати механізмом, що гарантує забезпечення стабільного економічного зростання незалежно від несприятливої економічної ситуації природних і техногенних катастроф [12].

Світовий досвід доводить, що страхування на сьогодні є одним із основних джерел довгострокових інвестицій в розвиток економіки, як відомо, саме вказаний інструмент є пріоритетним інтересом держави, поглиблення та активізація якого є фактором сталого макроекономічного розвитку суспільства. З урахуванням завдань, які стоять перед страхуванням, як соціально-економічним інститутом, сучасне страхове законодавство повинно стимулювати розвиток всіх видів страхування, особливо обов'язкової форми, яка має маю чітку соціальну і економічну спрямованість.

Саме тому першочерговим завданням розвитку страхового ринку повинно стати ефективне виконання макроекономічних функцій. Серед яких: забезпечення захисту майнових інтересів страховальників; забезпечення безперервності процесу виробництва і відшкодування збитків суб'єктів господарювання за рахунок коштів страхових резервів, без залучення державних коштів; мінімізація можливого збитку при настанні страхового випадку [16]; підвищення ролі страхової галузі у забезпеченні довгострокових інвестицій до економіки держави.

Зрозуміло, що в першу чергу на сьогодні вказані функції страхування реалізуються в суспільстві шляхом проведення страхових операцій у обов'язковій формі. Саме це і обумовлює **актуальність обраної теми дослідження**.

Історію виникнення та розвитку страхових відносин досліджували: В.Р. Ідельсон, В.К. Райхер, Л.І. Рейтман, В.І. Серебровський, В.К. Турбіна, Ю.Б. Фогельсон, Г.Ф. Шершеневич, М.Я. Шимінова, В.П. Янишен та інші автори. Дослідження господарських правовідносин проводилися О.М.Вінник, О.А. Беляневич, В.К. Мамутовим, О.А. Красавчиковим, Г.Л. Знаменським, І.А. Танчуком, В.С. Мартем'яновим, В.Ф. Опришком, В.С. Щербиню та іншими авторами. Підґрунтям для дослідження проблем обов'язкового страхування стали також праці українських і російських вчених-юристів дореволюційного періоду: А.Г. Гойхбарга, С.Є. Ліона, Д.І. Мейера; радянського і сучасного періоду: М.М. Агаркова, С.А. Риб-

нікова, В.В. Богдана, М.І. Брагінського, В.С. Белих, Є.Н. Гендзехадзе, М.В. Гордона, К.О. Граве, Х.О. Гурвічоте, О.В. Дзери, О.С. Иоффе, І.В. Кривошеєва, В.А. Кройтора, Н.С. Кузнєцової, Н.П. Лещенко, Л.А. Лунца, В.В. Луця, Т.С. Март'янової, Н.О. Саніахметової, Є.О. Харитонова, Я.М. Шевченко, К.К. Яічкова, В.Н. Яковлева та інших. При дослідженні вказаної проблематики також аналізувалися роботи дослідників у галузі економіки – В.Д. Базилевича, В.Г. Баторіна, К.Г. Воблого, О.Д. Заруби, С.С. Осадця.

Більшість робіт перерахованих авторів були присвячені дослідженню загальних питань правового регулювання страхових відносин, і окремих видів обов'язкового страхування, в цілому ж комплексне дослідження проблемних питань закріплення та реалізації відносин із обов'язкового страхування досі не проводилося.

Цілями статті є дослідження проблемних питань закріплення та реалізації правовідносин із обов'язкового страхування, формулювання обґрунтованих висновків та внесення пропозицій щодо модернізації страхового законодавства України.

Відповідно до чинного законодавства України (ст.5 ЗУ "Про страхування") страхування в Україні здійснюється у двох формах – добровільній та обов'язковій [8].

Обов'язкові види страхування встановлюються законами України, шляхом внесення змін до ст.7 Закону України "Про страхування", яка містить на сьогодні вичерпний перелік із 37 видів обов'язкового страхування. Згідно законодавства, для здійснення обов'язкового страхування держава встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методик актуарних розрахунків, шляхом прийняття Кабінетом Міністрів України окремих Постанов, або шляхом прийняття Верховною Радою України спеціальних Законів [14].

Економічна наука випрацювала низку чинників, які впливають на необхідність запровадження обов'язкового страхування: 1) наявність групи ризиків, які не приймаються на страхування на комерційних засадах, з огляду на не рентабельність певного виду страхування [13]; 2) надвисока вартість послуг із добровільного страхування для окремого страховальника [17]; 3) наявність суспільної потреби у страховому захисті від настання певних ризиків при одночасному недооцінюванні страховальниками ступеня небезпеки і наслідків настання страхового випадку.

Не дивлячись на вказані переваги обов'язкового страхування саме дана форма є такою, що останнім

часом наражається на гостру критику, як із боку практиків так і з боку науковців [25, 12, 24]. При цьому ступінь незадоволення є практично однаковою для усіх держав, де страхування здійснюється в обов'язковій формі, не залежно від рівня їх економічного розвитку, національних традицій та інших ознак [10].

В останній час в науковій юридичній літературі піднімається питання про обов'язкове страхування як фактор обмеження прав і свобод суб'єктів господарювання, які гарантовані Конституцією України та іншими актами господарського законодавства.

Як визначають фахівці [25, 12, 24], обмеження прав і свобод суб'єктів господарювання при реалізації правовідносин із обов'язкового страхування полягає в наступному:

1. має місце обмеження принципу свободи підприємницької діяльності, який гарантований Конституцією України та Господарським кодексом України;

2. має місце обмеження права вільного користування майном, яке закріплюється за суб'єктом господарювання на праві власності або іншому правовому титулі;

3. існує обов'язок вступати у договірні відносини, що порушує принцип свободи договору відповідно ст.7 Закону України "Про страхування".

Тобто, основана аргументація противників обов'язкового страхування спрямована на наявність законодавчого встановлення фактору обмеження прав і свобод суб'єктів господарювання. Контраргументом виступає прагматизм державної позиції [10], підтримуваної науковцями – господарниками, що будь-яка свобода є абсолютною і повною до тих пір, поки не виникає ризик обмеження свободи іншого суб'єкта, і саме в таких випадках держава зобов'язана вжити усіх заходів, що задовольняють інтереси більшості.

Саме в цьому і полягає квінтесенція вказаної дискусії.

Виходячи із доктринальних позицій науки господарського права з приводу зазначеної проблеми, слід вказати наступне.

1. Щодо обмеження принципу свободи підприємницької діяльності. Відповідно до ст. 22 Конституції України [1] конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. В свою чергу ст. 42 Конституції України встановлює, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Згідно ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. За ч.2 ст.64 Конституції України такими випадками визнаються окремі обмеження прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, виключно із зазначенням строку дії цих обмежень [6, 7].

В розвиток положень Конституції України Господарський кодекс України [3], який покликаний забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, в ст. 6 в якості одного із загальних принципів господарювання визначає принцип свободи підприємницької діяльності у межах, визначених законом. Частина 4 ст.12 Господарського кодексу України встановлює, що обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюються Конституцією України та законом.

Виходячи із викладеного стає зрозумілим, що законодавство загальною дією з метою належного виконання державою покладених на неї функцій виключно з метою усунення загрози та якнайшвидшої ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або приро-

дного характеру, нормалізації обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства та створення умов для здійснення органами державної влади, військовим командуванням, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями наданих їм повноважень у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності – може обмежити право суб'єктів господарювання на підприємницьку діяльність, виключно на період надзвичайного або воєнного стану. І саме в такому розумінні можна казати про обмеження принципу свободи підприємницької діяльності.

Враховуючи специфіку страхового законодавства та особливості страхового ринку України при реалізації відносин із обов'язкового страхування, слід звернути увагу, що мова іде не про обмеження підприємницької діяльності тих суб'єктів, на яких закон покладає обов'язок укласти договір страхування, мова іде про встановлення державою додаткових гарантій щодо забезпечення майнових інтересів певних осіб з метою гарантування відшкодування шкоди, заподіяної їм життю, здоров'ю або майну шляхом введення обов'язкового страхування.

Проте слід звернути увагу на інший аспект, сучасній страховій справі відоме так зване "нав'язане страхування", запровадження і реалізація якого досить часто асоціюється і порушенням принципу свободи підприємницької діяльності.

Яскравим прикладом "нав'язаного страхування" є страхування професійної відповідальності приватних нотаріусів перед третіми особами. Так, відповідно до ст. 28 Закону України "Про нотаріат" [4] для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії шкоди, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

Згідно Наказу Міністерства юстиції України від 24 грудня 2008 року №2260/5 "Про затвердження Порядку перевірки організації нотаріальної діяльності державних і приватних нотаріусів та виконання ними правил нотаріального діловодства" [9] основними завданнями перевірки організації нотаріальної діяльності та виконання правил нотаріального діловодства є, у тому числі, дотримання вимог щодо страхування цивільно-правової відповідальності (п.1.1.). При цьому відповідно до норми ст.5 Закону України "Про страхування" обов'язкові види страхування вводяться законами України, шляхом внесення змін до ст.7 Закону України "Про страхування", вказана норма такого виду страхування не містить і у відповідності до ч.2 ст.5 Закону України "Про страхування", страхування професійної відповідальності приватних нотаріусів перед третіми особами в якості обов'язкового здійснюватися не може, адже Закон прямо забороняє здійснення обов'язкових видів страхування, які не передбачені ст.7 вказаного Закону.

В даному випадку постає одвічне питання про загальне і спеціальне у правовому регулюванні певних суспільних відносин. З огляду на викладене стає зрозумілим, що положення ст.5 Закону України "Про страхування" є спеціальною нормою по відношенню до правил встановлених ст. 28 Закону України "Про нотаріат", і виходячи із загального принципу теорії права *lex specialis derogat legi generali* [18] має пріоритет у застосуванні.

Як висновок, страхування професійної відповідальності приватних нотаріусів перед третіми особами у формі обов'язкового здійснюватися не може. Проте, відомчий нормативний акт фактично встановлює заборону на здійснення вказаного виду господарської діяльності без надання до контролюючих органів відповідного договору страхування, що на нашу думку є неприпустимим. З огляду на наявну правову колізію у чинному законодавстві України, страховий ринок відреагував оперативно і гнучко, надаючи послуги із страхування професійної відповідальності приватних нотаріусів перед третіми особами у добровільній формі. Необхідно вказати, що на недоліки вказаного виду страхування, з'ясування сутності цивільної відповідальності нотаріусів перед третіми особами, а також проблеми страхування їх професійної діяльності в науковій юридичній літературі вже зверталася увага [26].

Наведений приклад дозволяє зробити обґрунтований висновок, що спеціальне страхове законодавство України в частині встановлення обов'язкового страхування певних об'єктів з урахуванням визначених колізій і лакун все ж таки не характеризується обмеженням принципу свободи підприємництва.

Слід відзначити, що вказані проблеми правового регулювання відносин із обов'язкового страхування наявні і в інших сферах господарювання [19, 20, 22, 23].

2. Щодо обмеження стосовного вільного користування майном, яке закріплюється за суб'єктом господарювання на праві власності. В якості прикладу слід звернутися до норм Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів" [5] положення якого в останні час гостро критикуються в контексті проблеми, що аналізується.

Так у відповідності до ст. 21 Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів" на території України забороняється експлуатація транспортного засобу без поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, чинного на території України.

Вказане положення законодавства викликає критику, з огляду на те, що встановлення заборони на експлуатацію транспортного засобу, власники яких не застрахували свою цивільну відповідальність, порушує гарантовані Конституцією України право власності (ст. 41) та право на вільне пересування (ст.33).

З огляду на те, що правозастосовча судова практика України з даного питання єдиної правової позиції не сформувала, на наш погляд, тут заслуговує на увагу є думка Конституційного суду Російської Федерації у справі "Про перевірку конституційності Федерального закону "Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів" [15]. Так Постановою КС РФ від 31 травня 2005 року №6-П було визначено наступне:

1) призначення права власності як суб'єктивного права, що гарантується і охороняється Конституцією полягає в тому, щоб забезпечити його власникам певну міру свободи в економічній сфері. В той же час в рамках правового регулювання відносин власності це право може бути обмежене законодавцем з врахуванням основних конституційних цінностей;

2) положення, що містяться у Конституції, про необхідність співвідношення що належить суб'єкту права власності з правами і свободами інших осіб означає, що власник має право на свій розсуд здійснювати відносно майна, що належить йому, будь-які дії, якщо вони не суперечать законодавству не порушують права і законні

інтереси третіх осіб. Тим самим право власності в у межах, визначених Конституцією передбачає не лише можливість реалізації власником складових цього права (правомочностей володіння, користування і розпорядження майном), але і несення тягаря відповідальності;

3) регламентуючи зміст права власності і забезпечуючи захист здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб за допомогою покладання на власників додаткових обов'язків і обмежень, пов'язаних з володінням майном, законодавець повинен враховувати також особливі характеристики об'єктів, що знаходяться у власності, використання яких пов'язане з підвищеною небезпекою.

4) згідно ЦК РФ юридичні особи і громадяни, діяльність яких пов'язана з підвищеною небезпекою для інших осіб, зокрема з використанням транспортних засобів, зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, якщо не доведуть, що шкода виникла унаслідок непереборної сили або наміру потерпілого. Проте закріплення вказаних положень само по собі ще не є гарантією відшкодування шкоди.

5) введення інституту обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів було введено з метою захисту прав потерпілих на відшкодування шкоди, заподіяної їх життю, здоров'ю або майну при використанні транспортних засобів іншими особами.

З огляду на викладене слід відзначити, що в правовій соціальній державі з ринковою економікою застосування інституту страхування ризиків цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів та інших видів в обов'язковій формі – не суперечить положенням Конституції України.

3. Щодо порушення принципу свободи договору. Як вище було визначено, обов'язкове страхування є однією із форм майнового страхування якою на страхувальника Законом [21] покладається обов'язок страхувати шкоду заподіяну винними діями останнього особи або її майну, а також шкоду, заподіяну юридичній особі. Вказані положення не порушують принцип свободи договору закріплений ст.6 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2], тлумачення якого вміщено у ст.627 ЦК України, згідно якої сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Крім того, ст. 999 ЦК України передбачає, що законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування).

Таким чином, слід вказати, що встановлення обов'язковості страхування ризику цивільної відповідальності власників транспортних засобів законом обумовлено конституційно закріпленою вимогою особливого захисту таких значимих для всього суспільства невідчужуваних благ, як життя і здоров'я людини, охорона її майна, тощо.

Відповідно до ст.3 Закону України "Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів" обов'язкове страхування здійснюється саме з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників.

Введення інституту обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, суть якого складається в розподілі несприятливих наслідків, пов'язаних з ризиком настання цивільної відповідальності, на всіх законних власників транспортних

засобів, з урахуванням такого принципу обов'язкового страхування, як гарантія відшкодування шкоди, заподіяного життя, здоров'ю або майну потерпілих, у межах, установлених Законом спрямовано на підвищення рівня захисту права потерпілих на відшкодування шкоди. Покладаючи на власників транспортних засобів обов'язок страхувати ризик своєї цивільної відповідальності на користь осіб, яким може бути заподіяний шкода, і закріплюючи при цьому можливість у всіх випадках, незалежно від матеріального становища заподіювача шкоди, забезпечити потерпілому відшкодування законодавець реалізує одну з функцій України як соціальної правової держави, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини.

Крім того, дослідники проблематики господарського договірної права визнають, що принцип свободи договору в сучасних умовах не може претендувати на аксіоматичність та абсолютний характер. Цей принцип, закладений в цивілістичну нормативно-правову матерію, діє не самі по собі, а через відповідну юридичну норму та/або через акти правореалізації та правозастосування. Якщо системно витлумачити положення ЦК про свободу договору (статей 6, 627), то свобода договору виявляється урізаною цілою низкою імперативних норм (зокрема, статей 203, 215, 628, 633, 634 ЦК). Ці норми "розпорошені" по тексті ЦК, проте всі вони, як уявляється, значною мірою засновані на положеннях статті 13 ЦК "Межі здійснення цивільних прав", яку можна було б назвати стрижневою, концептуальною, адже використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монополічним становищем, недобросовісна конкуренція, недодержання моральних засад суспільства тягнуть за собою можливість відмови у судовому захисті цивільних прав та інтересів особи (частина 3 статті 16 ЦК) [11, 119].

Підсумовуючи викладене вище, слід відзначити, що механізм обов'язкового страхування повинен бути не тільки спрямований на досягнення конституційних цілей, але повинен також забезпечуватися принципом пропорційності певного обмеження конституційних прав реальному досягненню таких цілей. Більше того, необхідно забезпечити належний законодавчий механізм реалізації такої пропорційності, який би поширювався на всі види обов'язкового страхування.

Проведене дослідження дозволяє зробити **висновок** проте, що з метою усунення виявлених суперечностей, необхідно внести пропозиції до чинного законодавства України, а саме, прийняти Закон України "Про основні засади державної політики в сфері обов'язкового страхування", в якому: визначити поняття обов'язкового страхування, загальні цілі, завдання, принципи, порядок і умови його проведення.

Перспективи подальших розвідок у напрямку удосконалення та модернізації законодавства України у сфері обов'язкового страхування полягають у законодавчому формулюванні основних вимог до нормативно-правових актів, що врегульовують відносини із обов'язкового страхування.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141. 2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 461. 3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – ст.462. 4. Закон України "Про нотаріат" від 2 вересня 1993 року N 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – ст.383. 5. Закон України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів" від 1 липня 2004 року №1961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – ст.1. 6. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" від 6 квітня 2000 року № 1647-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 28. – ст. 224. 7. Закон України "Про правовий

режим надзвичайного стану" від 16 березня 2000 року № 1550-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 23. – ст.176. 8. Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР "Про страхування" // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №18. – Ст.78. 9. Наказ Міністерства юстиції України "Про затвердження Порядку перевірки організації нотаріальної діяльності державних і приватних нотаріусів та виконання ними правил нотаріального діловодства" від 24 грудня 2008 року №2260/5 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 100. – стор. 472. – ст. 3367. 10. Алехина І.Г. Обязательное страхование: сравнительно-правовой анализ. [Електронний ресурс] / Методический журнал "Нормативное регулирование страховой деятельности. Документы и комментарии". – 2008. – №1. – Режим доступу: <http://www.reglament.net> 11. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / Беляневич О. А. – К.: Юриком Інтер, 2006. – 592с. 12. Дорофеев В.Б. К вопросу о Стратегии развития страховой деятельности в РФ на среднесрочную перспективу [Електронний ресурс] / Методический журнал "Нормативное регулирование страховой деятельности. Документы и комментарии". – 2008. – №4. – Режим доступу: http://www.reglament.net/ins/normreg/2008_4_article_print.htm 13. За даними Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за результатами 2009 року 5 видів страхування є збитковими. Так рівень збитковості страхування фінансових ризиків становив 99,2%; медичного страхування 70,1%; страхування медичних витрат, страхування життя – майже 100 %. // Суслів В. П'ять видів страхування в Україні стали збитковими [Електронний ресурс] / Newsru.ua. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/finance/09dec2009/strah.html> 14. Мова іде про Закон України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів" від 1 липня 2004 року №1961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – ст.1. Слід вказати, що при запровадженні обов'язкового медичного страхування у відповідності до п.1, ч.1 ст.7 Закону України "Про страхування" регламентація вказаних відносин також буде здійснюватися Законом, принаймні з огляду на проект Закону України № 5655 від 16.06.2004 року "Про обов'язкове медичне страхування" та проект Закону України № 4279 від 30.03.2009 року "Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування" [Електронний ресурс] / Електронна правова система "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. Правовий механізм інших видів обов'язкового страхування перелік яких міститься у ст.7 Закону України "Про страхування" на сьогодні регламентується відповідними Постановами Кабінету Міністрів України. 15. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 31 мая 2005 г. № 6-П По делу о проверке конституционности Федерального закона "Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств" в связи с запросами Государственного Собрания _ Эл Курултай Республики Алтай, Волгоградской областной Думы, группы депутатов Государственной Думы и жалобой гражданина С.Н. Шевцова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.legis.ru/misc/doc/4096/> 16. При реалізації страхових відносин виникає гостра потреба у відшкодуванні матеріальних збитків, без задоволення якої стає неможливим забезпечувати безперервність процесу виробництва матеріальних благ в суспільстві та підтримувати належний рівень життєдіяльності конкретної особи. Відшкодування збитків повинно мати оперативний характер, щоб як можна швидше особи, що потерпіли від наслідків стихійних лих і нещасних випадків, були в змозі поновити свій майновий стан і згодом продовжити суспільно-корисну діяльність. // Пацурія Н.Б. Правове регулювання страхової справи в Україні (організаційно-правовий аспект): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – с. 15. – 217 с. 17. Прикладом може слугувати обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 червня 2003 р. N 953 "Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду" // Офіційний вісник України. – 2003. – №26. – ст. 1280, страхова сума за одним договором страхування складає 150 млн. СПЗ (спеціальних прав запозичення) при максимальному розмірі річного страхового тарифу – 3,38% від страхової суми, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2003 р. № 1307 "Про затвердження Порядку обчислення тарифів при обов'язковому страхуванні цивільної відповідальності за ядерну шкоду" // Офіційний вісник України. – 2003. – №34. – ст. 1821. 18. Принцип *lex specialis derogat legi generali* передбачає, що спеціальний закон скасовує дію загального закону стосовно до фактів, передбачених спеціальним законом. // Черданцев А.Ф. Толкование советского права. – М.: Юрид. лит., 1979. – 166 с. – (С. 72, 132, 140); Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. М.: Госюриздат, 1961. – 380 с. – (с. 172). 19. Ст. 40 Закону України від 22.02.2000 року № 1478-III "Про мисливське господарство та полювання", в частині обов'язкового державного особистого страхування посадових осіб спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань лісового і мисливського господарства та полювання, їх територіальних органів, посадових осіб та егерів користувачів мисливських угідь, уповноважених на охорону державного мисливського фонду // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 18. – ст. 132. 20. Ст. 60 Закону України від 13.12.2001 року № 2894-III "Про тваринний світ" в частині обов'язкового державного особистого страхування державних інспекторів спеціальних підрозділів спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, інших спеціально уповноважених центральних органів вико-

навчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу та їх територіальних органах // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – ст. 97. 21. Ст.4 Закону України "Про страхування" та ст.980 Цивільного кодексу України. 22. Ст. 16 Закону України від 04.04.1996 року № 123/96-ВР "Про лікарські засоби" в частині обов'язкового державного страхування життя та здоров'я посадових осіб органів державного контролю на випадок каліцтва або захворювання, одержаного під час виконання ними службових обов'язків // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – ст. 86. 23. Ст. 50 Закону України від 16.06.1992 року № 2456-XII "Про природно-заповідний фонд України" в частині обов'язкове державне чи комерційне екологічне страхування заінтересованих підприємств, установ та організацій Для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об'єктах природно-заповідного

фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – ст. 502. 24. Смирнов Е.Е. Страхование и право – 2008 [Електронний ресурс] / Методический журнал "Юридическая и правовая работа в страховании". – 2008. – №3. 25. Фогельсон Ю.Б. Систематизация страхового законодательства [Електронний ресурс] / Методический журнал "Юридическая и правовая работа в страховании". – 2008. – №4. – Режим доступу: <http://www.reglament.net> 26. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – К., 2003. – 23 с.

Надійшла до редколегії 22.09.10

УДК 94 (4) "313/1453"; 347. 237

Л. Дячук, канд. юрид. наук

ГЕНЕЗА ВІЗАНТІЙСЬКОГО ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ

Досліджуються особисті права і обов'язки суб'єктів шлюбу у контексті генези шлюбно-сімейного права на християнській ціннісній основі.

Ключові слова: Візантія, шлюб, генеза, християнство, парадигма, право, особа, волевиявлення, відповідальність.

Исследуются личные права и обязанности субъектов брака в контексте генезиса брачно-семейного права на христианской ценностной основе.

Ключевые слова: Византия, брак, генезис, христианство, парадигма, право, лицо, волеизъявление, ответственность.

In this article investigates the personal rights and duties of the subjects of marriage in the context of the genesis of matrimonial law based on Christian values.

Keywords: Byzantium, marriage, genesis, Christianity, paradigm, law, person, will, responsibility.

Унікальність візантійської цивілізації полягає в поєднанні римської державно-правової традиції, греко-елліністичного суспільного досвіду і ментальних орієнтацій, а також окремих сегментів "орієнтальної" культури внутрішнього та зовнішнього соціокультурного середовища. Такий синтез був цілком неможливий у часи, коли існували дві різносторонні за своїми юридичними ознаками та особливостями грецька та римська правові системи. Ні преторське право, ні *jus gentium*, ні законодавчі повноваження принципів не могли б поєднати найважливіших структурних елементів двох історичних частин античної греко-римської цивілізації. Для античної цивілізації основною рисою є її етнокультурна дихотомність: наявність складних діахронних зв'язків грецької та римської етнокультурних традицій, агоністичний характер (агон – змагання) відносин та певні взаємні проникнення в інше етнокультурне середовище. В усіх сферах культури, окрім державно-правової традиції, яка була поширена на елліністичну Грецію, та унікальних явищ матеріальної культури, Рим був у тій чи іншій мірі об'єктом рецепції грецької античної культури. Це перш за все проявилось у сфері релігії та філософії, ораторського мистецтва та історіографії і т. ін. Разом з тим певних впливів зазнала та частина римського суспільного досвіду, що стала найбільшим надбанням всесвітньої історії, – римське право. Його універсальний характер у значній мірі, окрім відомої системи факторів, обумовлювався впливом грецької філософії.

Попри універсальний характер римського права, що мало всесвітньо-історичне значення в часи нової та новітньої історії, римська юриспруденція в добу раннього і класичного Середньовіччя не стала інтегративним фактором міжконтинентального масштабу. Історична роль інтегративного чинника для народів трьох світових континентів випала на християнську релігію. Саме завдяки християнізації римське право продовжило існування в межах Східної римської імперії – Візантії. Римське право стало юридично-технічною та теоретико-методологічною основою юридичних норм та інститутів візантійської правової системи. Поєднання грецьких та римських правових інститутів (при домінуванні останніх), неможливе у дохристиянські часи, стало реальніс-

тю у візантійському праві. Причиною синтезу грецької та римської відособлених частин античної цивілізації у сфері права стало поширення християнства на усі сторони життя обох національних соціумів. Попри відмінності античної та християнської парадигми саме у християнській імперії було збережено правовий досвід доби античності. Це відбулось на рівні греко-римського правового синтезу (візантійське право), а також шляхом збереження основних юридичних джерел римської класики і доби Юстиніана. Останнє здійснювалось у двох формах: 1) збереження автентичних текстів; 2) їх майже автентичне відтворення при перекладі на грецьку мову у монументальному зводі Македонської династії – *Vasilicogum libri* [20]. (На середньогрецькій мові це читалося як "імператорські книги", а не "царські книги" як за старогрецькою.) Завдяки християнізації римське право стало об'єктом рецепції за межами Візантійської імперії. Таким чином у світовій історії правових систем з'явився юридичний феномен, що сприяв вдосконаленню та сакралізації людської особистості у контексті індивідуального зв'язку з Творцем, що поєднав, за християнським вченням, іманентні риси досконалої людини і метафізичний характер трансцендентної сутності Бога.

Безперечно, християнізація норм римсько законодавства вплинула на право осіб, відобразилось на правовій свідомості та рисах правової системи. Суттєвої еволюції зазнав статус свободи, громадянства та сімейний статус особи [11, с. 36-53]. В основу правосвідомості інтелектуально-духовної еліти були закладені цінності християнства, що стали підґрунтям християнської правової доктрини та відповідних правових принципів. Ці принципи відобразились на особливостях перш за все правової системи доюстиніанівського етапу (IV – V ст.) ранньовізантійського періоду (IV – поч. VII ст.) історії візантійського права, на специфіці правових регулятивних механізмів шлюбно-сімейного права (С. 5. 1-42) [21]. Усе це викликає науково-теоретичний та практичний-юридичний інтерес та актуальність дослідження даної проблематики, особливо для країн, які зазнали ціннісно-парадигматичних змін та соціально-політичних трансформацій при складному

